

СПЕЦИФІКА АДАПТАЦІЇ КУРСАНТІВ ТА СТУДЕНТІВ У ВНЗ З ОСОБЛИВИМИ УМОВАМИ НАВЧАННЯ

Постановка проблеми. Вступ до вищого навчального закладу та навчання приводить до значних змін міжособистісних контактів, соціального статусу, життєвих стереотипів, системи взаємовідносин, яка склалася з оточенням і невідкладно потребує перегляду установок, відношення, уявлень про соціальні ролі таким чином, щоб вони були адекватні умовам, що змінилися. Ефективність процесу адаптації значною мірою визначає успішність освоєння курсантами та студентами нової діяльності.

Одним з найважливіших завдань психологічного супроводу учбово-виховного процесу в будь – якому вищому навчальному закладі (ВНЗ) є діяльність, спрямована на реалізацію успішної адаптації першокурсників до учбової діяльності. Специфіка такої роботи в Національному університеті цивільного захисту України (НУЦЗУ) полягає в необхідності адаптації курсантів не лише до навчання, але і до умов проходження служби. Даний напрямок роботи включає в себе вивчення особистості курсанта, особливостей пристосування до психологічного клімату, традицій і норм колективу, до системи соціальних ролей, які витікають зі структури субординаційних відносин. Тому закономірним є припущення про суттєві відмінності в адаптації курсантів та студентів до умов навчання у ВНЗ з особливими умовами, до яких відноситься і НУЦЗУ.

Основний зміст. На першому році навчання часто виникає ряд труднощів, які обумовлені особистісними особливостями, невідповідністю сформованих до вступу у вищий навчальний заклад уявлень першокурсників реальним умовам навчання і служби, високими учбовими і дисциплінарними вимогами. Так, специфічними для закладів освіти в системі ДСНС України є наступні особливості навчально-службової діяльності:

- жорстка регламентація розпорядку дня;
- суміщення учбової діяльності з виконанням службових обов'язків;
- підкорення і субординація;
- перевага групових форм діяльності.

Ці особливості є характерними лише для осіб, що навчаються за державним замовленням (курсантів). А от студенти, які в НУЦЗУ навчаються за контрактом, адаптуються лише до нових умов навчання і спілкування. Це, як ми вважаємо, і зумовлює різницю в показника їх соціально-психологічної адаптації.

Загальними питаннями вивчення адаптації займалися: Г. Сельє, Ф. Березін, О. Маклаков та інші. Аналіз їх робіт дозволив нам визначити адаптацію як процес встановлення оптимальної відповідності особистості і навколишнього середовища в ході здійснення властивої людині діяльності, що дозволяє індивіду задовольняти актуальні потреби і реалізовувати пов'язані з ними значущі цілі (при збереженні психічного й фізичного здоров'я), забезпечуючи в той же час відповідність психічної діяльності людини і її поведінки вимогам середовища [цит за 1].

Соціально-психологічну адаптацію можна розуміти як аспект психічної адаптації, що забезпечує організацію мікросоціальної взаємодії, формування адекватних міжособистісних стосунків, урахування впливів оточення і досягнення соціально значущих цілей. Безпосередньо питання соціально-психологічної адаптації розглянуто в роботах. Г. Андреевої, Ю. Бохонькова, Л. Дикої, А. Налчаджяна, Є. Научителя, Т. Резнік, С. Шапкина та ряду інших психологів, які вивчали адаптацію першокурсників у вищих навчальних закладах, що має для нас першочергове значення. В роботах цих та інших авторів виділено поняття соціально-психологічної адаптації, розглянуто форми та види адаптації, а також проаналізовано фактори, які впливають на ефективність цього процесу [1 - 3].

Нами було проведене дослідження особливостей соціально-психологічної адаптації першокурсників НУЦЗУ за допомогою методики «Соціально-психологічна адаптація» К. Роджерса і Р. Даймонда та «Соціальна адаптованість» А. Фурмана. В дослідженні прийняли участь курсанти та студенти двох факультетів у кількості 63 особи (30 курсантів та 33 студента).

Значні відмінності в інтегральних показниках адаптації (на рівні $p \leq 0,05$) виявлені нами в самоприйнятті (показник S) та домінантності (D). Перший з них вище у студентів, тобто вони більшою мірою є вірними своїм принципам у сполученні з достатньою гнучкістю, здатні діяти на свій розсуд і не тривожитись про майбутнє і минуле, уміють зберігати впевненість в собі, не зважаючи на тимчасові невдачі, цінують інших людей та невимушено спілкуються, але при цьому можуть здійснювати спротив і відстоювати власну думку. Другий показник вище у курсантів, тобто вони більше прагнуть до лідерства, до першості завжди й в усьому. Можливо, такі відмінності обумовлені ще і гендерним складом груп (курсанти, в більшості – хлопці, а серед студентів значна частина дівчат).

Цікавими, на наш погляд, є результати і за шкалою L (прийняття інших). Тут в обох групах показники знаходяться в межах середньої норми, але ближче до нижньої її межі. Це означає, що більшість наших досліджуваних демонструють низький рівень прийняття інших людей, тобто, вони не розуміють і не поважають інших, вважають, що інші люди не здатні до самостійного прийняття рішень і прагнуть їх переробити, «покрасити». Можливо, саме це і заважає ефективній адаптації першокурсників до умов навчання у ВНЗ. Тому при роботі з першокурсниками її слід організовувати так, щоб у наших досліджуваних сформувався гуманістичний підхід до інших людей, який базується на безумовній цінності іншої людини.

Адже показники загальної адаптованості невисокі. Так, майже третина досліджуваних (29 %) продемонстрували неадаптованість, а ще 23 % - дезадаптованість. Та і серед адаптованих першокурсників значно більше тих, хто має низький і середній її рівні (19 % та 16 % відповідно), ніж високий (9 %) та дуже високий (4 %). Порівняння результатів студентів та курсантів статистично значущих відмінностей не виявило, хоча студенти все-ж мають трохи вищі показники. Наприклад, дезадаптованих курсантів виявлено 26 %, а студентів – 20 %, неадаптованих курсантів та студентів приблизно рівні частини (30 % та 28 % відповідно). Тобто, студенти швидше і якісніше адаптуються до умов навчання в НУЦЗУ через те, що курсанти мають пристосовуватись не лише до навчання, нового колективу і суспільного статусу, а й до службової діяльності.

Висновки. Отже, проведене нами дослідження переконливо доводить необхідність цілеспрямованої роботи з підвищення рівня соціально-психологічної адаптації курсантів та студентів. Особливу роль у цьому процесі мають психологи, викладачі, куратори та начальники курсів НУЦЗУ. Їх цілеспрямована робота у відповідності до рекомендацій педагогів сприятиме покращенню соціальної адаптації першокурсників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Резник Т. І. Психологічний зміст труднощів у навчанні студентів-першокурсників. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. № 1. С. 135–139.
2. Фурман А. Психодіагностика особистісної адаптованості. Тернопіль: Економічна думка, 2000. 197 с.
3. Шапкин С.А., Дикая Л.Г. Деятельность в особых условиях: компонентный анализ структуры и стратегии адаптации. *Психологический журнал*. 1996. Т.17, №1. С. 19-34.